

EMLÉKEZÉS DEVECSERI GÁBORRA, SZILÁGYI JÁNOS GYÖRGYRE ÉS BARÁTI TÁRSASÁGUKRA

*Kemény Aranka és Komáromi Csaba interjúja, 2013¹
Szerkesztette Komoróczy Géza és Zsolt Angéla²*

Huszár Kláriver³ 14 évesen ismerkedtem meg Lepencén, és nagyon büszke voltam rá, hogy a barátnőjévé fogadott, mert ő már nagylány volt, 19 éves, és ez akkor borzasztó nagy különbségnek számított. Én még gyerek voltam. Ez a barátság haláláig tartott.

A Devecseri fiúkat kislány korom óta ismertem, Nógrádverőcéről, Gábor⁴ és Pétert.⁵ A 30-as években minden nyáron Verőcén nyaraltunk. Az volt a szokás, hogy a polgári családok kivettek egy parasztházat, és leköltöztek. Egy stráfkocsira fölrakták a háztartást az utolsó vejdlingig, és levonultak. Június közepén véget ért az iskola, június vége felé leköltöztünk, és augusztus végén feljöttünk. Ott éltünk egész nyáron, az egész család, házvezetőnőnkkel, a tüneményes Erzsivel együtt. Voltak barátaim Verőcén, de nem nagy számban. Viszont a bátyám, Vajna János,⁶ aki 1921-ben született, ott hirtelen nagy barátságokra tett szert. Először is, 11 éves korában egy este azzal jött haza, hogy megismerkedett egy nagyon okos fiúval. Ez az okos fiú Rényi Alfréd⁷ volt, Buba, a matematikus, aki, mint

Vajna Márta (1925) tanárnő, kulturális szervező; Vajna János húga, Bródy András felesége (1944–1957).

- ¹ Részletek az interjúból, Petőfi Irodalmi Múzeum, Médiatár CD03093-95, CD04226. Készült 2013. december 9-én és 2014. október 8-án (kiegészítések). Az interjút hangszalagról lejegyezték fiai, Bródy János, Bródy Mihály, és unokája, Bródy Anna Barbara.
- ² Az interjú terjedelmes szövegének lerövidítésénél, szerkesztésénél a jelen közlés témájához igazodva Szilágyi János Györgyöt állítottuk a középpontba. A lábjegyzetek az interjúban említettek azonosításához csak a legszükségesebb adatokat tartalmazzák. – A közlés engedélyezéséért köszönet Vajna Mártának, továbbá a beszélgetéseket vezető Kemény Arankának és Komáromi Csabának (többféle szíves segítségükért külön is), illetve Pröhle Gergelynek, a PIM főigazgatójának. – Tudni kell, hogy a baráti társaság magja annak idején Devecseri Gábor körül alakult ki, az „alapító tagok” (Devecseri Gábor, Devecseri Péter, Karinthy Ferenc, Karinthy Gábor, Kertész Tamás, Szilágyi János György, Zolnay Vilmos), a „belta­gok” (Örkény István, Rényi Alfréd, Somlyó György, Vajna János), a „vendégek” (sokan) és a „nők” (Dömötör Tekla, Huszár Klára, Rabinovszky Mária, Vajna Márta és szintén sokan) egyszerűen csak „társaság”-nak nevezték magukat, később azonban, 1970 körül, SzJGy bevezette a „szombati társaság(om)” elnevezést, megkülönböztetésül „pénteki társaság(á)”-tól, amely utóbbi az 1940-es évek végén a Szépművészeti Múzeumban alakult ki, és az előzővel párhuzamosan élt.
- ³ Huszár Klára (1919–2010) operarendező. *Krisztinavárosi madrigál* (2001) címmel megjelent visszaemlékezésében ő is ír azokról a személyekről, eseményekről, amelyeket Vajna Márta az interjúban említ.
- ⁴ Devecseri Gábor (1917–1971) költő, műfordító.
- ⁵ Devecseri Péter (1920–1939) író.
- ⁶ Vajna János (Vanyek) (1921–1992) újságíró.
- ⁷ Rényi Alfréd (Buba) (1921–1970) matematikus. – Bubát mindenki ezen a beceneven hívta, csecsemőkora óta ('baba').

a matematikusok általában, már gyerekkorában is feltűnően éles eszű volt. És szerencsére nemcsak a matematika iránt érdeklődött, hanem minden érdekelt. És a bátyám ugyan teljesen süket volt a matematikához, de rettentő jó barátok lettek mindjárt. Pár évvel később, már nagyobb kamaszok voltak ezek a fiúk, megjelentek Devecseriék és Karinthyék⁸ Verócén, ugyancsak mint nyaralók. Cini már akkor is iszonyat vásott kölyök volt. A fiúknak lett ott egy nagy bandájuk. Én ebben nem voltam benne, de ők voltak a nagy élet.

A nyár hosszú időszak volt az életünkben. Egész délelőtt a strandon volt a banda, úszkáltunk a Dunában, mindenféle segítség nélkül megtanultunk úszni, már teljesen kékek-zöldek voltunk, de nem akartunk kijönni.

Verócén minden augusztusban volt „olimpiász” ezeknek a fiúknak. Ezek a kamasz srácok különböző számokban versenyeztek. Petinek az úzás volt a száma, erre emlékszem. Cini mindenben nagyon jó volt, és általában ő volt a fő győztes. Élete végéig azt állította, hogy mindig ő nyerte az olimpiászt – de azért volt, hogy nem ő. Devecseri Gabi egyébként nem vett részt a sportokban. Délelőttönként, amíg mi fürödtünk, fel-alá sétált a strandon, komolyan elgondolkozva. Nagyon szép volt. Délutánonként összegyűltünk Saséknál, akiről már semmit nem tudok, ott főleg a Devecseri fiúk szerepeltek. Fantasztikus humorérzékkel és valóságos bohócképességekkel adtak műsorokat, legtöbbször persziflázásokat, rádióműsorok kigúnyolását. Szenzációs volt, gurulni kellett a nevetéstől, isteni volt. És aztán mentünk labdázni vagy kirándulni.

Én Devecseri Petibe voltam szerelmes, mert Peti magas és szőke volt, és nekem ez volt az ideálom. Gyönyörű novellákat írt. Emlékszem egy eposzára, egy humoros eposzra, amely főleg Somlyó Gyuri⁹ kigúnyolására készült, és nagyon jó volt. Ezt a kéziratot még láttam Szilágyi János Györgynél. Peti egy évvel idősebb volt, mint Buba, Cini és Vajna János, Vanyek.

A Vanyek név úgy keletkezett, hogy volt bátyámnak egy hülye tanára, aki nem tudta megjegyezni, hogy Vajna, valamikor volt egy Vanyek nevű növendéke, és Jancsit is Vanyeknek szólította. Vanyek ezt elfecsegte Cininek. Egy szép napon kiabált valaki az utcáról, mi a III.-on laktunk, hogy Vanyeeek!, ez Cini volt, aki Jancsinak kiabált, és attól kezdve lett Vanyek.

A társaság egyik gyökere ez volt, Veróce. A másik, és itt jön be Szilágyi János György, a Református Gimnázium (a Lónyay). Ott Szilágyi bátyja, Szilágyi Endre¹⁰ osztálytársa volt Devecseri Gabinak. Nagyszerű tanáraik voltak. Máthé Elek¹¹ tanár úr volt az egyik fontos tanár, vele Gabi haláláig tartotta a kapcsolatot. Akkor kezdett Gabi is, meg Szilágyi is az antikvitással foglalkozni, a görög–latin irodalommal. Volt ennek a diákságnak egy újságja, Hangszóró volt a címe,¹² és számos későbbi híresség írt bele.

Gabi testvére, Peti, 19 évesen meghalt. Egy egész egyszerű mandulagyulladás, és két

⁸ Kertész Tamás (1916–1989), Kertész Tivadar orvos és Böhm Aranka (Karinthy Frigyes második felesége) házasságából született fia, aki a Karinthy gyerekekkel együtt nevelkedett. Élete utolsó szakaszában Németországban élt. – Karinthy Gábor (1914–1974) költő, K. Frigyes első házasságából született fia. – Karinthy Ferenc (Cini) (1921–1992) író, K. Frigyes és Böhm Aranka fia.

⁹ Somlyó György (1920–2006) költő, műfordító.

¹⁰ Szilágyi Endre („Bandi”) (1916–1935) latin–görög–magyar szakos filológus. Másodéves egyetemista korában hunyt el, de amíg élt, ő irányította barátai irodalmi tájékozódását.

¹¹ Máthé Elek (1895–1968) tanár, műfordító.

¹² A *Hangszóró* 1932–1933-ban jelent meg, két évfolyam, összesen 16 füzet, az első 14 sokszorosítva, a két utolsó nyomdai úton. Formális kiadója a Lónyay utcai Református Gimnázium volt; szerkesztői: Szendrő József, majd Szilágyi Endre, Benedek István, Sárkány Géza; szerzői többek között Devecseri Gábor, Karinthy Gábor, Szilágyi Endre. Példányai megvannak az OSzK és a PIM gyűjteményében. Az utolsó füzetek kötegben maradtak meg SzjGy lakásában. – Babits egy kiadatlan műfordítását adta közlésre a lapnak (Horatius, Ep. 14: „Mért, hogy agyamban olyan tétlenség, akkora fáradt / feledékenység terhe nyom...”).

perccel az előtt, hogy behozták az antibiotikumokat, belehalt egy mandulagyulladásba. Gabi ezt soha nem heverte ki, élete végéig fekete nyakkendőt hordott. Szilágyi Jancsinak is meghalt a bátyja egész fiatalon, ő is egyedül maradt.

Volt a társaságnak egy még ősbibb rétege is. Erről én nem tudok részleteket, ez még az én időm előtt volt. Onnan való Zolnay Vili,¹³ aki szintén alapító tagnak számított. Voltak a Ledofsky lányok,¹⁴ ketten voltak, egyiküket, Trudét ismertem, Klárinak volt a legjobb barátja, együtt jártak a Szilágyiba. Tag volt Somlyó Gyuri is, Somlyó Zoltán fia. Úgy került a társaságba, hogy ő is lágymányosi gyerek volt, mint Devecseriek és Karinthyek, és gyerekkori barátok.

Örkény¹⁵ később lett beltag, ő Jancsival, a bátyámmal volt jóban, és hozzánk járt föl a negyvenes években, még a munkaszolgálat előtt. Nem tudom, hol találkoztak, talán K. Havas Géza révén. Örkényre nagyon élénken emlékszem, mindig hülyéskedett, megjártatta a dzsentrit, jött nagyon elegánsan, fogta a kutyáját, Rexnek hívta, a kutya csak angolul értett. „Fúj, dzsuis [Jewish] people” – mondta Pista. Nagy könyv-cserebere meg dumák folytak. Életük végéig jó barátok maradtak.

Ami összekötötte ezeket az embereket, az a könyv volt. K. Havas Géza,¹⁶ egy könyvmonger volt, minden könyvet ismerő szegényember. Arról volt nevezetes, legalábbis tudtommal, hogy minden könyvet meg tudott szerezni, és ha jött, mindig könyveket hozott. Emlékezetemben mint sovány, magas, fekete ember él, én soha beszédbe nem elegyedtem vele, csak láttam, hogy jön, könyveket hoz, beszélget a bátyámmal, ennyi. Főbe lőtték. Róla van az a megrázó egyperces Örkénynek, az „In memoriam dr. K. H. G.”: „Hölderlin ist Ihnen unbekannt?” – Örkény-idézet. K. Havas nagyon nagy műveltségű ember volt. – „Und Schiller?” Igen, őt ismerem. És főbe lőtte.¹⁷ Ő is úgy halt meg valahol, ahogy Radnóti, ott az úton.

A bátyámnak Zelk Zoltán¹⁸ is a barátja volt, nem tartozott a társasághoz, de ő is járt hozzánk, Örkénnyel egy időben. Nem egyszerre, de korban egy időben.

A társasághoz tartoztak Dobrovitsék is, Dobrovits Aladár¹⁹ egyiptológus és Dömötör Tekla²⁰ folklorista, de ők nem mindig voltak jelen. Szerb Antalról inkább Szilágyi meg Gabi meséltek, az a Kerényi társaság volt,²¹ én abban nem voltam benne, de ők jártak ki-

¹³ Zolnay Vilmos (1913–1984) író.

¹⁴ Ledofsky (!) / Ledofszky / Ledovszky / Ledviszky. – Ledofsky Rudolf (Rudi bácsi) pékmester volt az Attila úton, a Zerge-lépcsőnél (Löwenstein és Trsa.). Két lánya: Zsuzsa és Trude (Gertrud), az utóbbi Huszár Klára kisgyermekkori barátja. – Devecseriné Huszár Klára, *Krisztinavárosi madrigál* (Budapest: Mágus Kiadó, 2001), 29.

¹⁵ Örkény István (1912–1979) író.

¹⁶ K. Havas Géza (1905–1945) könyvügynök, újságíró, a *Népszava*, *Szép Szó*, *Századunk*, *Fórum* munkatársa, szerkesztője. Kommunista tevékenység miatt többször folyt ellene bírósági eljárás, de a moszkvai emigrációban élő Lukács György a *Szép Szó*val együtt őt is ideológiai elhajlással vádolta meg. 1942-től munkaszolgálatos volt, 1945. februárban a günskircheni (Ausztria) koncentrációs táborban hunyt el. – Örkény egypercesében K. Havas végzetes meghurcoltatása a félreszorított, üldözött zsidó értelmiség sorsának jelképe.

¹⁷ Örkénynél a szöveg: „(...) Schiller nevét sem ismeri? / – De ismerem – mondta a német ír. / – És Rilket? / – Őt is – mondta a német ír, és paprikavörös lett, és lelőtte dr. K. H. G.-t.”

¹⁸ Zelk Zoltán (1906–1981) költő.

¹⁹ Dobrovits Aladár (Csala) (1909–1970), abban az időben a Szépművészeti Múzeum munkatársa.

²⁰ Dömötör Tekla (1914–1987) germanista filológus, folklorista, Dobrovits Aladár felesége (1937–1963). *Tárlások Pest-Budán és környékén* (1987) című visszaemlékezésében is szó van azokról a személyekről, eseményekről, melyekről Vajna Márta az interjúból beszél.

²¹ A Kerényi Károly (1897–1973) köréhez tartozó fiatalok összejöveteleiről az 1930-as évek közepéről – még a SzJGy csatlakozása előtti időkből – van értékes adat. Landy Dezső, a könyvkiadó (Officina) és nyomdász: „Egy pesti, harmadrendű kocsmában, melyet a baráti kör »Kis Piszkos«-

rándulni. A Kerényi-órákra én is jártam péntek délutánonként még középiskolás koromban, és akkor ott volt Szerb Antal is, Dobrovits is, ő egyszer hazafelé menet azt mondta nekem, hogy érdekes, nekem a Kerényi előadását hallgatva a hal és a lándzsa mitológiai képe tűnik fel, vagyis halandzsa.²² Volt benne valami, volt egy kis bizonytalanság, hogy ez mennyiben tudomány, és mennyiben szépirodalom. De Gabi halál szerelmes volt Kerényibe. És Szilágyi is nagyon nagyra becsülte, és ezek szerint biztos, hogy komoly tudós volt, én ezt nem tudom megítélni. Mert hát olvastam, és nekem nagyon tetszett, mert elbűvölő volt valóban.

Egy jelmezbálon Pög is szerepelt, Pogány Ödön Gábor,²³ aki nem volt törzstag, de a társaság szélén ott volt, időnként megjelent. Pög, mindenki így hívta egész életében. Érdekes fickó volt. Amikor a Nemzeti Galéria kivált a Szépművészeti Múzeumból, ő lett az igazgatója. Rendkívül okos ember volt, a szélsőséges kommunista szerepét játszotta, és az akkori kulturális vezetők is tartottak tőle.

14 éves voltam, vagyis 1939-ben lehetett, hogy először voltam a szombati társaságban. Fel voltam háborodva, hogy milyen közönségesek. Ott volt Gabi, Klári, Karinthy Gabi, Kertész Tomi a párjával, Kovács Mártával. És Somlyó György. Ott volt Monáth Lajos²⁴ is, fontos tagja a társaságnak, kész mérnök. Lepencéről került a társaságba. Minden hülyéskedésben benne volt. Ezek a fiúk akkor már mind vagy egyetemisták voltak, vagy már azon is túl, vagy nem is jártak egyetemre.

Ott volt még Vanyeknak egy igen közeli jó barátja, bizonyos Pintér Jóska.²⁵ Két különbözőbb embert, mint ők, elképzelni sem lehet, Pintér népfí volt, a népiesek közül, mindenkit órbáronak hívott, és a második mondatában már biztos előfordult a Kertmagyarország és a Soli Deo Gloria,²⁶ és hát egyáltalán, ugye, a népi Magyarország. Nagyon színesen beszélt. Legendás volt a szegénysége. És ami őket is összetartotta, az a könyv volt, mert Pintér Jóska nyomorúságos albréletében állítólag semmi más nem volt, csak könyv, könyv és könyv. Róla is írt Örkény egy novellát. A gazdag meg a szegény fiú barátságáról szólt, bátyám és Jóska volt a minta. Ennek a töredéke szerepel a „Szilveszter” című novellájában. Vanyek itt Peták néven szerepel, és Pintér Jóska a Piskei, „karon fogva az elválhatatlanok”.

Volt egy konkurens társaság is, akikkel néha együtt voltunk, ezeket úgy hívták, hogy

nak becézett, szoktunk összejönni: a Kerényi-tanítványok, Devecseriek, fiatal régészek, nyelvészek. Ha vita közben megszólalt [ti. Kerényi], öröm volt hallgatni. Ítéletei szabatosak és szigorúak voltak, ha elvekről – megértők és elnézők, ha emberekről volt szó. Bámulatos tudása mellett szerény maradt s ha a vita élesre fordult, ifjúságából átmentett mosolyával vagy kedves tréfával zárta le azt.” *Irodalmi Újság*, 1978; újra közölve in: Wágner Tibor, szerk., *Akitől ellopták az időt. Szerb Antal emlékezete* (Budapest: Kairosz Kiadó, 2002), 249.

²² A Dobrovitsra jellemző szójáték előrevetíti, hogy a fiatal korától kezdve nagyon magabiztos és hetykén öntudatos Dobrovits később, már a háború után, nem tartotta ildomosnak, hogy akkori tanulmányaiiban hivatkozzék arra, amit Kerényi előadásain tanult.

²³ Pogány Ödön Gábor (PÖG / Pög) (1916–1998) művészettörténész.

²⁴ Monáth Lajos (Laj) (1904–1996) elektromérnök, villamossági vállalkozó.

²⁵ Pintér József (Zugligeti Pintér) (1913–1974) újságíró, szerkesztő, bibliográfus. A tágabb baráti kör tagja. Németh Lászlóért és a „népies” írókért rajongott, de több írása jelent meg a *Szép Szóban* is, például, vitája Veres Péterrel: „Fajvédelem és szocializmus” (5, no. 17, 1937, 169–171); „Fajvédelem és humanizmus” (5, no. 19, 1937, 366–368). – 1938. május 5-én ő is aláírta az első zsidótörvény elleni tiltakozást. Első könyve: *A felszabadulás* (1944. nov.) óta *megjelent magyar nyelvű könyvek bibliográfiája* (Budapest: Forrás Ny., 1945). 1951-ben Devecseri Gáborral és Keszi Imrével szerkesztője volt *A néppel tűzön-vízen át* című katonai-hazafias irodalmi antológiának.

²⁶ Ti. a Soli Deo Gloria református diákszövetség (1921–1947), amely az egyházi élet szellemi felfrísítését tűzte ki céljával, egyebek mellett konferencia-szerű táborozásokkal, amelyeken szociális és politikai kérdéseket (úgynevezett „nemzeti sorskérdéseket”) is megvitattak, mint például az elhíresült 1943. évi konferencia Balatonszárszón.

főorvosok, mert nagyon szertartásos módon, nagy meghajlásokkal köszöntötték és főorvos úrnak szólították egymást. Schöpflin Gyula és Schöpflin Öcsi, Schöpflin Aladár fiai;²⁷ Kozma Lajos²⁸ lányai, Zsuzsa és Böbe; meg hát Pritty, a rendes neve Scheiber Eszter, tünémenyes nő; és Balla Kati, aki akkor, az ősidőkben Reitzer Béla²⁹ költő felesége volt. Reitzer a Szegedi Fialalokhoz tartozott, Radnótiékhoz. Nagyon korán elvesztettük. Később Katinak több férje volt, az utolsó, a leghosszabb ideig, az én első férjem, válásunk után, Bródy András.³⁰ Bőbének Kozma Erzsébetet hívtuk, de ezt később kikérte magának. Nagyszerű muzsikus volt, remek zongoratanár, tőle tanultunk Bartókot zongorázni. A Zeneakadémia titkára volt egy ideig. Zsuzsa mindjárt '48-ban férjhez ment Ausztráliába, Erzsébet '56-ban utána ment, és nagyon híres zongoratanár lett. Schöpflin Gyula kiváló ember volt, a koalíciós időkben a Rádió igazgatója, és a felesége, Kati, bűbajos teremtés. Ő volt a legjobb barátja Kozma Erzsébetnek. Valamennyire ez a társaság is összejárt.

Az összejöveteleink elég spontán módon alakultak, aki akart, jött. Ezeknek az estéknek a hangulatát Örkény a „Szilveszter”-ben nagyon jól megírta. Cini számos epepének közölte a történetét, de nekem is van mesélnivalóm róluk. Ezek az esték mindenki felolvasta, amit alkotott. Ezekben az időkben Kertész Tomi volt a legmulatságosabb, állandó műsorszámokkal szerepelt. Rémes alak volt, egy igazi amorális figura. A háború után kivándorolt és eltűnt. Frenetikus humoros előadásai voltak az akadémikus Radó bácsiról,³¹ aki teljesen szenis, és ilyen verseket ír: „Kihullott a kezemből a lant, itt nyugszom a földben alant.” Aztán volt a nemzetközi homoszexuális világkongresszusról valami szenzációs marhasága. Ő és Bródy Andris, akit én hoztam, Bartók és Pásztory³² zongorakettőseit adták elő, ilyen címenek, például, hogy „Lila fing”, és verték a zongorát. Ezek a hülyéskedések akkor nagyon mulatságosak voltak. Nem kellett készülni, minden spontán ment.

Cini már akkor is nagyon konzervatív volt. Akkoriban Böhmék zsinég-boltjának³³ volt névleges tulajdonosa, és sikeres vízipólós. Egyszer azt mondta, hogy elege van abból, hogy mindenki felolvasson, most ő is sétált a Duna-parton, megszállta az ihlet, és írt néhány költeményt. Kiállt, és mondta, hogy ep-ep-epepe, így született az a nyelv, amelyen azután a darabok készültek.

²⁷ Schöpflin Aladár (1872–1950) irodalomkritikus, a *Nyugat* egyik vezető munkatársa. – Fia, Sch. Gyula (1910–2004) író, a Révai Könyvkiadó lektora, majd gyári tisztviselő, a háború után a Magyar Rádió műsorigazgatója, később diplomata, de 1950-ben lemondott állásáról és Angliában települt le. Fia, Sch. György (1939) történész, egyetemi tanár (London), 2004 óta a Fidesz listáján képviselő az Európai Parlamentben. – Sch. Öcsi / Endre (1916–2010) mérnök, 1944-ben részt vett mentesítő iratok, pecsétek gyártásában, 1956 után Kanadában élt, hamvai Budapesten, szülei sírjában vannak eltemetve.

²⁸ Kozma Lajos (1884–1948) építész, iparművész, a 20. század eleji szecesszió egyik mestere. Kozma Erzsébet, zongoratanár, az ő lánya; a Zeneakadémia főtítkára volt. 1956-ban kivándorolt Ausztráliába.

²⁹ Reitzer Béla (1911–1942) jogász, szociológus, a Szegedi Fialalok Művészeti Kollégiumának tagja; munkaszolgálatosként a Don-kanyarban eltűnt.

³⁰ Bródy András (1924–2010) közgazdász.

³¹ A képzeletbeli Radó bácsi alakja mögött Radó Antal (1862–1944) újságíró, költő, műfordító, irodalomtörténész állt. Radó a Kisfaludy Társaság tagja, a budapesti Olasz Kör (Circolo Italiano) elnöke, a Magyar PEN Club alelnöke volt. 1944. november végén maga vetett véget életének. – A társaság tagjai, élükön az olaszos Karinyth Cinivel, őt tekintették az őskonzervativizmus megtestesülésének. Irodalmi értékítéletükben és gúnyolódásban természetesen nem befolyásolta őket sem Radó, sem Kozma Andor, sem más írók zsidó származása, nem a származás, kizárólag értékítéletük alapján gúnyolódtak.

³² Pásztory Ditta (Edith) (1903–1982) zongoraművész; Bartók második felesége.

³³ Böhm Aranka édesapjának, Böhm Ignácnak zsák-, zsinég- és ponyvakereskedése, amelyet egészen a második világháború utáni évekig a család tagjai (alkalmazottakkal) vittek.

De térjünk vissza Lepencére, ahol Huszár Kláival megismerkedtem, és ahol Monáth Lajos is bejött a képbe. Mielőtt tönkretették, ez bizonyos Szegváryék³⁴ birtoka volt, ha jól emlékszem, 30 holdas birtok. Erzsók mintakertészetet rendezett be, de ez nem ment jól, és panziót nyitott, ahol nyaranta baloldali értelmiségiek jöttek össze, nagyon érdekes társaság. Kis házakból állt a panzió, és nagy társasági élet folyt. Erzsóknak volt barátnője Klári mamája, meg Tot, aki Monáth első felesége volt.

Mondhatnám, nagyon avantgarde életet éltünk Lepencén. Marcsi³⁵ édesanyja, Szentpál Olga,³⁶ egy akkor mozdulatművészetnek nevezett tánciskolát vezetett a Fasorban, ahol laktak. Az udvarban volt az iskola. Én mint kislány oda jártam. Nagyon tehetségtelen voltam. De kerültek ki onnan jó táncosok is. Szentpál Olga nagyszerű teremtés, kiváló mozdulatművész volt, férje, Rabinovszky Máriusz³⁷ meg nagyon jó művészettörténész. Ennek az iskolának volt nyári kurzusa Lepencén. Én is mint „Szentpál-kislány” kerültem Lepencére. Előző nyáron még Frank Janóval³⁸ voltam nagyon jóban, ő egyidős volt velem. Művészettörténész lett, Frank János legendás kiállításokat rendezett a Múcsarnokban. De a papája, az isteni figura volt, remekül tudta a század eleji orfeumi nótákat. Estéknként a kerti szaletliben boroztak az öregek. Frank bácsi énekelt. Janó mamája, bizonyos Miluka, ő is tüneményes nő volt, mindenki imádta. Janónak fantasztikus humora volt. Jártak le Rényiék is, Buba édesanyja, Alexander Bernát lánya,³⁹ és zseniális, de szórakozott férje, akit Papinak becézünk. Klárhoz Devecseri Gabi járt le, Rabinovszky Marcsihoz meg Szilágyi Jancsi. Találtunk egy könyvet, úgy emlékszem, a Borsszem Jankó 1900-as évkönyvét, ez egy élclap volt, jiddis-magyar nyelven írták a vicceket. Ezt nagyon mulatságosnak tartottuk, és így beszélünk mi is egymással. Szilágyi, aki már akkor is tudós volt, előadást tartott ennek a nyelvnek a szerkezetéről. Hát így éltünk akkoriban, amikor még viszonylag jól éltünk.

Ott ismertük meg egymást Bródy Andrissal. Bródyéknak Zebegényben volt gyönyörű szecessziós villájuk, amit Andris nagyapja, Maróti Géza⁴⁰ szobrász-építész tervezett, később államosították és tönkretették. Andris a nyári keresetéből vett egy kis kékszínű kajakot, és azzal járt át Zebegényből Lepencére. Ez a 39–40-es években volt. Átevezett Lepencére meglátogatni, akkor még nem engem, hanem egy másik kislányt, akinek akkoriban udvarolt, bizonyos Fischer Kittyt, de az első látogatás után átpartolt hozzám. Akkor kezdődött a kapcsolatunk. Én 14 és fél éves voltam, ő 15, szóval abszolút kamasz dolog. 1944-től 57-ig voltunk házasok, két gyermekünk született, János (Kristóf) és Mihály.

Összejövetel évközben is volt, kötelezően, minden héten szombat este. Hol itt, hol ott gyűlt össze a társaság, mert nem volt hova menniük. Kezdetben, azt hiszem, Kláriéknál,

³⁴ Szegvári / Szegváry Pál értékpapírkereskedő és felesége, Erzsébet / Erzsók / Erzsóka, Huszár Klára keresztanyja.

³⁵ Szilágyiné Rabinovszky (Szentpál) Mária (Marcsi) (1919–1995), Szentpál Olga és Rabinovszky Máriusz lánya, mozdulatművész, tánctanár, táncleírás-szakíró (kinematográfus); 1944. áprilistól SzJGy felesége. Az édesanyjától átvett Szentpál művésznevet csak írásaiban használta alkalmilag.

³⁶ Szentpál (Stricker) Olga (1895–1968) táncművész, táncstúdió és tánccsoport vezetője (Szentpál Iskola); Rabinovszky Máriusz felesége. A Szentpál művésznevet 1918 óta használta.

³⁷ Rabinovszky Máriusz (1895–1953) művészettörténész, művészetkritikus; Szentpál Olga férje, Rabinovszky Mária apja.

³⁸ Frank János (1925–2004) művészettörténész, kritikus, kiállításrendező.

³⁹ Alexander Bernát (1850–1927) filozófus, egyetemi tanár, a M. Tud. Akadémia tagja; Rényi Alfréd szülei: Alexander Borbála (Borka) (1892–1946) fotográfus, és Rényi Artur (itt: Papi) (1884–?1950/1951) gépészmérnök. – Rényi Artur posztumusz emlékirata: Ilonka Venier Alexander, Nauszika Mathe-Arvey & Zsuzsanna Renyi, Eds., *Love and Survival in Budapest: The Memoir of Artur Renyi* (London: Karnak Books, 2017).

⁴⁰ Maróti Géza (1875–1941); leánya, Maróti Dorottyia / Bródy-Maróti Dóra (1899–1985) grafikus volt Bródy András édesanyja.

az Attila utcában. Senkinek nem volt alkalmas lakása. Devecseriek albérletben laktak, állandó pénzzavarban. Karinthyékhoz nem lehetett menni, Frici bácsi már nem élt, Aranka⁴¹ elviselhetetlen volt, nem engedett be minket. Volt egy időszak, a negyvenes évek elején, amikor mindig nálunk voltak a szombat esték, mert nálunk volt nagy lakás. Hajós utca 16, III. emelet, az Operaház mögött. A szüleim vállalták, hogy szombat este elmennek hazulról. És a házvezetőnőnk, Erzsi néni, akit imádtunk haláláig, sütött a társaságnak lángost. Jól érezték magukat. Ameddig lehetett.

A bátyám, Vajna János rendkívül okos fiú volt, irodalmi ambíciói voltak. Rengeteget olvasott, jól ismerte a kortárs szerzőket, sok barátja volt, engem is ő vezetett be az irodalomba. Ő is írónak készült, de ez nem sikerült neki. A társaságnak ugyanolyan oszlopa volt, mint Gabi, Cini, Szilágyi Jancsi. A halála után írt megemlékezésében⁴² említi Szilágyi János György, hogy tanult nála görögül, Örkény Istvánnal együtt. Én meg Somlyóval együtt tanultam nála latinul. Ez már a háború alatt volt. Szilágyi ezt írja: „Ma sem tudom, mert később soha nem került szóba, mi vitte rá Vajna Jánost, hogy 1942 tavaszán Örkényhez csatlakozva görögül kezdjen tanulni. Talán rajtam akart segíteni, akinek ekkoriban az óraadás volt az egyetlen megélhetési lehetőségem.” Lehet, hogy ez is benne volt, de nyilván szerettek volna tudni görögül. Mindannyian tanultunk Szilágyitól. Egészen addig tanultunk, amíg Szilágyit el nem vitték munkaszolgálatba.

Az epepe úgy kezdődött, hogy Cini megteremtette a nyelvet. De még nem volt meg a dráma. Szilágyi doktori disszertációja bizonyos visszhangot keltett. Az volt a címe, hogy *Atellana*, etruszk drámák töredékeiről szól.⁴³ Miután a társaságban mindenkit és mindent állandóan csúfoltak, ezt is elővettük egy kiránduláson. Nagyon jól emlékszem, a Hűvösvölgyből mentünk fel a Gugger-hegy felé, ott volt Somlyó Gyuri, Cini, Örkény, meg én is, hát hogy elő kéne adni az *Atellanát* epepe nyelven, és ezen kezdtünk el gondolkodni. Aztán meg is valósítottuk, előadtuk úgy, hogy Szilágyi Jancsi udvarol Marcsinak, Rabinovszkyéknál van az ebéd, mindenki kényeztetni, egymás után adtuk a tényérokot, etettük, hihetetlen mennyiséget tudott enni, azt el nem lehet képzelni. És hát aztán sor kerül a nászra, és Szilágyi a nászészakán Máriuszhoz megy be – ez a poén.⁴⁴

Ezen Szilágyi nagyon felbőszült, és egy másik alkalomra készítet egy darabot Ciniről „A kakukkfőök” címmel. Az volt az egyetlen darab, ahol még díszlet is volt, Hajnal János⁴⁵ készítette, aki később a Vatikánnak lett elismert művésze. Rajzolt egy Karinthy Frigyes-portrét, az volt a háttér. Ez az előadás Bródyéknál volt, a Vilmos császár, a későbbi Bajcsy-Zsilinszky út 34-ben. Ez a kép lógott hátul. Jelenetek voltak Cini sikereiről. Cini mint vízipólós állandóan gólt lő, mindenki ünnepli. Aztán Cini mint madzagárus, remek, szedi a pénzt. Cini a nők körül, jelenetek egymás után, hogy egyre jobban ünneplik. Ezt Szilágyi találta ki, ő is adta elő. A drámai középpont, a csúcspont az volt, hogy Böhm Aranka bevallja neki, hogy ő nem Karinthy fia, és akkor nagy robajjal lezuhan a díszlet, a Karinthy-portré, és attól kezdve ugyanezek a jelenetek fordítva, minden szerepben kudarcot vall, és mindenholnan kirúgják. A kiadótól kirúgják a könyvével, a vízipóló csapatban semmi se sikerül neki, és végül összeroskadva ül egy hokedlin. Cini mérges volt, de hát ez nem számított, mert ezek az epepek mind rendkívül gonoszak voltak, megsemmisítőek az alanya nézve.

⁴¹ Böhm Aranka (1893–1944) orvos, Karinthy Frigyes második felesége, K. Ferenc édesanyja. 1944-ben deportálták és megölték Auschwitzban. – Életrajza, jellemzése: Borgos Anna, *Portrék a másiktól. Alkotónők és alkotótársak a múlt századelőn* (2007); új lenyomatban: „Az irodalom vetélytársa. «Karinthy né Böhm Aranka», *Budapesti Negyed*, 17, no. 3 (65) (2009), 235–270.

⁴² Szilágyi János György, „Vajna János emlékezete”, *Beszélő*, 1993. január 9, 6–7.

⁴³ Szilágyi János György, *Atellana. Tanulmányok az antik színjátszásról* (Budapest: Tipográfiai Műintézet, 1941) (SzJGy doktori értekezése).

⁴⁴ Hasonló anekdotát ad elő Karinthy Márton *Ördögörcs* (2003) című családtörténeti könyvében.

⁴⁵ Hajnal János (1913–2010) festő, 1948-tól Rómában élt, és az egyházi festészetben szerzett hírnevet.

Tényleg nagyon gonoszak voltak ezek a gyerekek. Tényleg nagyon elvadultak. Cini felírta a lépcsőházban: „Szilágyit a frontra!” Szilágyi Ági⁴⁶ mondta el, hallotta, hogy egyszer, még a háború előtt, Jancsi és Cini mentek haza, Jancsi a lépcsőházban maradt, Cini becsöngetett a III. emelet 27-be, és ezt mondta: „Szilágyi néni, egy rossz hírem van, Jancsit elütötte a villamos.” Jancsi csak a borzalmas hatást látva jött elő. Cini mindenkivel nagyon kegyetlen tréfákat űzött, és ezt mindenkinek el kellett viselnie, mert ez a társaságban szokássá vált. Ez a társaság lényegéhez tartozott. Hogy a fiúk egymást csúfolják. Cini gonosz volt általában, de én a másik oldalát ismertem, énvelem borzasztó kedves volt mindig, segített, és én csak a legjobbakat kaptam tőle. Nagyon kedveltük egymást.

Az epepék arról szóltak, hogy a szereplőt földbe döngölik. Sohasem próbáltuk a darabokat, megbeszéltük, és improvizáltunk. Commedia dell'arte, semmi nem volt leírva. A szöveg az ep-ep-epepe volt, és mimes dolgok voltak, mozgás volt, játék volt. A címek, azok megvoltak, és Szilágyi János György tartott bevezetőket hozzá, nagyon tudományos bevezetőket, amelyekben a szereplőket is felsorolta. Én általában a naiva szerepét játszottam. Állandóan ment a csipkelődés, de közben nagyon szerettük egymást. És hát ezek az egymást kegyetlenül bántó fiúk, ezek nagyon, nagyon jó barátok voltak. Jóval később Litván Gyuri⁴⁷ próbálta rekonstruálni az epepék történetét, csinált egy listát azokról a darabokról, melyekre emlékeztem.

Még Karinthy Gabiról akartam beszélni.⁴⁸ Gabi nagyon szép verseket írt. Vele mindig blódlíket adattunk elő. A blódlí azért blódlí, mert poén nélküli marhaság. Nagyon jó blódlí voltak, de hát már őrült dolgok voltak tulajdonképpen, csak ezt nem ismertük fel. A „Pap a klozeton” címűt megírta Cini, meg is jelent valahol.⁴⁹ Azután a Szellemidézés című darabjában benne van a „Látjátok ezt?” című blódlí, ezt szintén Karinthy Gabi találta ki. Ilyen „Az Egyetemi Könyvtár kakasa” is. Az Egyetemi Könyvtár galériáján van egy könyvtáros, akinek hosszú vörös haja van, a lábát átveti a korláton, és amikor az olvasó jelentkezik, akkor lekiabál, hogy „ki kéri ki”.⁵⁰

És hát jött a cezúra, a háború, amikor szanaszét széledt a társaság, ki-ki úgy menekült, ahogy tudott, úgy élte túl a háborút, ahogy tudta, ezek egyenként is nagy sztorik, hogy kivel mi történt és hogy történt, hova ment, hova bújtt, hogy hívták, s a többi.

Az utolsó nagy összejövétel a '43-ról '44-re virradó szilveszter volt Andris szülei, Bródy Lászlóék összes termeiben a Bajcsy 34-ben, mindenki ott volt, aki élt és virult, és még szabadlábban volt. Jelmezbál volt. Karinthy Gabi apacsnak öltözött, és egész éjjel egyetlen szót se szólt, csak jött-ment a termekben, és nézte az embereket, járkált le-föl. Akkor már elég rossz állapotban volt, de igazán akkor veszítette el egyensúlyát, amikor behívták katonának.

Nagy, kétségbeesett mulatozás volt, mindenki lerészegedett. Szilágyi ferences barát volt, gyóntatott, és Anhalt Pista⁵¹ is, a zeneszerző. A Kozma lányok bajadérokra öltöztek,

⁴⁶ Szilágyi Ágnes (1950), SzJGy leánya.

⁴⁷ Litván György (1929–2006) történetíró.

⁴⁸ Karinthy Gábor megírta önéletrajzát, *Bánat* című, összegyűjtött verseit tartalmazó kötete (1973) utószavában; új lenyomatban: *Budapesti Negyed*, 17, no. 4 (66) (2009), 607–610.

⁴⁹ Karinthy Ferenc, „Pap a Gellért téren”, in: *Utolsó cigaretta, Utolsó Ítélet. Novellák* (1983); új lenyomatban: *Budapesti Negyed*, 17, no. 4 (66) (2009), 732–738.

⁵⁰ Nem zárható ki, hogy maga az ötlet SzJGy-től származik: disszertációjában (*Atellana*, 44) ír az itáliai színjátékok oszk (osculus) nyelvű *kikirrhos*, latin *cicirrus*, „kakas” elnevezésű szereplőjéről.

⁵¹ Anhalt István (1919–2012) magyar–kanadai zeneszerző, tanár, az elektronikus zene egyik úttörője. 1936-tól Kodály tanítványa a Zeneakadémián. 1942-ben behívták munkaszolgálatra, a háború vége felé meg tudott szökni. Fialat korától fogva Weöres Sándor verseinek rajongója, többet közülük megzenésített („Six Songs from NaConxy Pan”, 1941, átdolg.: 1947). 1946. januárban Párizsba menekült, 1949 óta Kanadában (Kingston) élt, mint zeneszerző és egyetemi tanár a kulturális élet kiválóságának számított. Barátja, munkaszolgálatos társa, Gyopár László (1918–1944)

Rabinovszky Monika⁵² gótikus várúrnőnek, Somlyó rokokóban, én is rokokóban. Zolnay Vilmos... nagyon szép volt. Milyen volt? Tizennyolcadik századi. András tiszta Byron, gyönyörű. Örkény és Buba már nem voltak itthon. Bródyéknál tulajdonképpen csak azon a nevezetes szilveszter estén voltunk.

A szüleim zsidó származásúak voltak, édesapám is. A felvidéki nagypapa még igazi zsidó volt, de apám már teljesen asszimilált, és szüleim már nem tartották a vallást, aztán át is térünk a katolikus hitre. Nem éreztük magunkat zsidónak. Főleg a bátyám, meg én is, mi akkora magyarok voltunk a hülye fejünkkel, hogy a zsidótörvények nagyon váratlanul értek.

Szegény bátyám nagyon rosszul járt. Őt behívták munkaszolgálatra, de kapott egy úgynevezett JAN, „Jelenleg Alkalmatlan” jelzést, ami azt jelenti, hogy csak majd hat hónap múlva kell bevonulnia, de hát ő nem vonult be. És valahogy megtalálták, elővették és beosztották egy büntetőszázadba,⁵³ kikerült a frontra, Máramarosba, rémes körülmények közé, éheztek, és verték őket. Vele együtt volt ugyanilyen minősítéssel egy Rudas nevű fiatalember.⁵⁴ Bátyám és Rudas ellen hadbírószáki eljárást indítottak. Az apám vállalta, hogy mindkettőjük ügyvédi költségeit fedezi, és szerzett egy jó ügyvédet, akinek jó összeköttetései voltak. Az volt a szerencse, hogy bíróság elé állították őket, mert ebből a célból bevitték őket Kolozsvárra, ott volt a tárgyalás. A bátyám rettenetes állapotban volt, valahogy rávette a keretlegényt, aki kísérte, hogy hozza fel Pestre. Itt bekerült egy honvédkórházba, ahol már jól bántak vele, és valamennyire rendbe is jött, de az akkori megpróbáltatások nem múltak el nyomtalanul. Ez a Rudas artista volt, ketten voltak Rudas Twins néven akrobaták, tartozott hozzájuk egy lány is, akit dobáltak. Ez volt Varga Ilonka, aki hálából elhozta nekünk az egész családja papírjait. És apám átalakította a Varga iratokat Vajna iratokra, megfelelő vegyi módszerekkel megügyességgel, úgyhogy mi voltunk a Varga család. És előrelátóan kivett egy lakást a Hungária körúton, ahová már mint Vargákéknak vonultunk be.

A háború után, amikor Örkény hazajött a hadifogságból, akkor volt a „Slágerek népe”. Ez Devecseriéknél volt, a Béla király úton. Remek előadás volt. Szóval, van Örkény könyve, a Lágerek népe,⁵⁵ és abban van egy novella Beamter Bubiról,⁵⁶ a nagyszerű dzsesszdozsról. Ezt úgy adtuk elő, hogy Somogyi Palikát,⁵⁷ aki alacsony termetű volt, öltöztettük fel Sztálinnak. A fejére húztuk a réz habverőt, és mindenki odaadt neki a karóráját, és a nyakába akasztottuk a vekkert. (Emlékeztetőül a felszabadító szovjet katonákra.) Az volt

miséjének kottáját ő őrizte meg és segítette posztumusz ősbemutatóhoz Budapesten (1994). SzJGy-gyel élete végéig tartotta a kapcsolatot, találkozott Athénben (1976), Kingstonban (1984), leveleztek, amikor hazalátogatott, elment a társaságba is.

⁵² Rabinovszky / Szentpál Monika (Mona) (1926–2010): R. Máriusz és Sz. Olga kisebbik leánya. Mozdulatművész (Szentpál Iskola), táncos, majd színész és szavalóművész; Rákos Sándor (1921–1999) költő második felesége.

⁵³ A hadkötelesség nyilvántartólapján alkalmazott rövidítés. Dr. Bonhardt Attila ezredes (Hadtörténelmi Levéltár és Irattár) tájékoztatása szerint abban az esetben használták, ha „az okmány kitöltésekor az illető valamilyen okból katonai szolgálatra alkalmatlan volt, de javulása várható, ezért bizonyos idő után felülvizsgálaton kell megjelennie, ahol szolgálatra való alkalmasságát újból elbírálják. (...) S mivel a delikvens a kijelölt időpontban nem jelent meg a felülvizsgálaton, előállították, és rövid úton szolgálata alkalmasnak nyilvánították.” (Karsai László szíves közlése, e-mail, 2017/10/30).

⁵⁴ Rudas Tibor (1920–2014) és testvére, András. – R. Tibor Bergen-Belsenbe került, a háború után hazajött, majd 1948-ban Ausztráliába menekült. Mint impresszárió csinált karriert az Egyesült Államokban, ő szervezte többek között Frank Sinatra vagy a három tenor koncertjeit.

⁵⁵ Örkény István, *Lágerek népe* (Budapest: Budapest Főváros Irodalmi Intézete, 1947).

⁵⁶ Beamter Jenő (1912–1984) pesti körökben ismert, népszerű zenész (dob), zeneszerző, Örkény könyvének egyik szereplője; a róla készült portré (interjú) először az *Igaz Szóban* jelent meg (1945. július 11.), s így olvashatták a hadifoglyok is.

⁵⁷ Somogyi Pál (1924–1983) költő, újságíró, humorista, később a *Ludas Matyi* fő humoristája.

a történet, hogy Örkény elviszi Sztálinnak a könyvét, és bemutatja, Sztálin elvtárs egy könnyet töröl ki a szeméből, majd hívja a fogdmegjeit, Monáth Lajost és Bródy Andrist, hogy rúgják ki a Szovjetunióból, ők pedig óriási seggberúgásokkal kirúgták. Így jött haza – szerintünk. Na, ez nagyon jó darab volt.

Sztálin elvtársat Somogyi Palika alakította. Palika lírai költőnek indult, és a Hungária Könyvkiadó adta ki az első verseskötetét,⁵⁸ mert akkor éppen Bródy Andris volt a Kiadó. Meghalt Rába Leó,⁵⁹ aki a Hungária Kiadó vezetője volt, megölték. És akkor az apja rábízta Andrisra, hogy vezesse a Kiadót. És akkor kiadta a haverokat. Cininek a Don Juan éjszakáját,⁶⁰ Somogyi Pali költeményeit, Somlyó Gyurinak is egy kötetét.⁶¹ Aztán, hát, Lukács György művei és a Fórum című folyóirat is ott jelentek meg. És még sok minden más, amire nem emlékszem.

Sztálin akkor még javában élt, de akkor még nem féltünk. Ez még 48 előtt volt. És még nem tudtuk, hogy félni kell. De ott volt a nézők között Haraszti Sándor⁶² és Donáth Ferenc,⁶³ akik akkor még nagyon nagy kommunisták voltak. Később őket is becsukták szépen. (A '48-as kommunista hatalomátvétel után nem volt szükség a régi magyar kommunistákra.) Talán elfecsegték, valahogy rajtuk keresztül feljelentettek minket.⁶⁴ Ez volt az első figyelmeztetés, hogy hát ezt azért mégse.

⁵⁸ Somogyi Pál, *Pastorale* (1945).

⁵⁹ Rába (Rabinovics) Leó (1901–1945) író, kritikus, magántisztviselő; Rába György (1924–2011) költő nagybátyja.

⁶⁰ Karinthy Ferenc, *Don Juan éjszakája* (1943); *Szellemidézés* (1946).

⁶¹ Somlyó György, *Láttatok-e? Verse* (1948).

⁶² Haraszti Sándor (1897–1982) újságíró, politikus. A háború után a *Szabadság* szerkesztője (1945–1948), az MDP Agitációs és Propaganda Osztály vezetője (1949–1950), az Athenaeum igazgatója volt, 1950. novemberben letartóztatták, koholt vádak alapján halálra ítélték, 1954-ben szabadult. Ezután Nagy Imre egyik támogatója lett; mint újságíró szerepet játszott az 1956 őszi eseményekben, Nagy Imrével együtt őt is Snagovba internálták, majd börtönbüntetést kapott, 1960-ban amnesztiával szabadult, s a *Világirodalmi Lexikon* szerkesztőségében kapott munkát.

⁶³ Donáth Ferenc (1913–1986) agrárközgazdász, politikus; a jelzett időben az MKP / MDP Központi Vezetőségének tagja; 1951-ben letartóztatták, 1954-ben szabadult. 1956 után a Kádár-kormány Snagovba internálta, majd a Nagy Imre-per másodrendű vádlottjaként ítélték el. Szabadulása után a demokratikus ellenzék egyik nagy tekintélye, szervezője volt (Bibó Emlékkönyv, monori konferencia).

⁶⁴ A feljelentést említi SzJGy 2003. évi interjúja (*Enigma*, no. 87, 2016, 79); Karinthy Márton, *Ördögörcs*, 2017. évi kiadás, 316 (ő Donáthot, Losonczyt „vagy más”-t nevezi meg); utal rá visszaemlékezésében Dömötör Tekla (*Táltosok Pest-Budán és környékén*, 1987, 86), bár ő csak „valaki”-t mond. – Losonczy Géza (1917–1957) újságíró, kommunista politikus, 1949-től a népművelési minisztérium (Révai József) államtitkára. 1956-ban Nagy Imre kormányának államminisztere. Snagovba internálták. A Nagy Imre-perben őt szánták harmadrendű vádlottnak, de a börtönben éhségsztrájkot kezdett és tisztázatlan körülmények között meghalt. – Donáth Ferenc fiától, Donáth László evangélikus lelkész barátomtól az ügyben a következő tájékoztatást kaptam e-mailben (2017. augusztus 15): „A három szöveg elolvasása után számomra nyilvánvaló, hogy Szilágyi János György valamilyen konkrét skandalumra emlékezik, amit e három, a kultúra iránt kiváltképpen érzékeny kommunista vezetővel (Haraszti, Losonczy, Donáth) konnotál. De az is egyértelmű, hogy már 1947–48-ban sem tudta, hogy a skandalum e politikusokhoz köthető-e, vagy eredendő antipátiája s egyre súlyosabb tapasztalatai nyomán hozza őket össze sérelmével. (...) Ha annak idején (1947–48) egyáltalán készült írásos feljegyzés, jelentés erről az »epeperőről«, az vagy a Központi Vezetőség titkársági iratai, vagy Révai, illetve Gerő anyagai között lehet...” Ilyen feljegyzésnek egyelőre nincs nyoma, s nagyon valószínű, hogy az ügyben Donáth Lászlónak van igaza; nem feljelentésről, inkább másod- vagy harmadkézből származó szóbeszédéről, híresztelésről lehetett szó, amely szóbeszéd visszajutott a társaság tagjaihoz, s a félelem elterjedt. – Szolgáljon ez a jegyzet az *Enigma* idézett helyén SzJGy interjújában mondottak posztumusz helyreigazításául is. (Donáth László szíves segítségét ezúton is köszönöm.)

Voltak más politikai dolgok is. Például „A vidám kis rádióigazgató”. Erről Gyuri azt írta, hogy Vajna Jánosról szól, de nem biztos, lehet, hogy inkább Schöpflin Gyusziról, mert ő volt a rádióigazgató.⁶⁵ Egyébként Vanyek is benne volt.

Somlyórol szól a „Rüh” című epepe, ez nagyon jópofa volt. Somlyónak volt egy szerelme, egy légies költőnő, a nevére nem emlékszem, nagyon finomkodó, és a darab arról szól, hogy felolvassnak egymásnak. Egyre finomabban, és egyszer csak elkezdnek vakarózni, és egyre jobban vakaróznak, kiderült, hogy a nő rühös, és Gyuri elkapta.

A „Kvázi-Goldbach-sejtés” Rényi Bubáról szól. Arról, hogy a mamája mennyire félti. Mert hogy foglalkozott a Goldbach-sejtéssel, és '45-ben kiküldték a Szovjetunióba posztgraduális ösztöndíjra, ez többéves tanfolyam volt, de ő egy év alatt megoldott valamit a Goldbach-sejtés témában, amiről senki se tudta közülnök, hogy mi az, csak azt tudtuk, hogy nagy dolog, és ő rögtön megkapta a nemtudommi tudományos minősítést.⁶⁶

„Az új földesúr” című epepe⁶⁷ hőse Zolnay Vili volt. Tisztességes fiú volt Zolnay, csak szeretett gonoszkodni. Az volt Viliről a vélemény annak idején, hogy nagyon tehetséges író, és készül a nagy regénye, de ebből nem lett semmi. Elvett egy borzasztó helyes zsidó lányt, akinek szülei földbirtokosok voltak, és így földbirtokos lett, mert ezekben az időkben átírták rá a birtokot. „Az új földesúr”-ban egy díszgój lett az új földesúr, a birtok névleges tulajdonosa. Ugyan megmentette a birtokot, de hát jöttek az oroszok, jött az új rendszer, és jött az államosítás, és kirugdosták a birtokról, ahol előzőleg nagyon jól élt. A birtokból se maradt semmi.

Viliék eléggé magányosan éltek a Svábhegyen. A Devecseriek fölötti villában laktak. A földszinten Monáthék, az I. emeleten Zolnayék. Ezekhez a villákhoz már a háború után jutottak, és nem is volt a tulajdonuk. Mi is így költöztünk be a Kisgazda Párt szerkesztőségébe. Megkérdeztük Mihályfit,⁶⁸ ő volt ennek a lapnak, Függetlenség, a szerkesztője, kérdeztük, hogy kell-e nekik még. Azt mondta, ő dehogy, ez a kis vacak már nem kell, nekik nagy terveik voltak a háború után. És akkor elfoglaltuk ezt a lakást. Akkor sok üres lakás volt, sokan elpusztultak, sokan elmentek nyugatra, és az első időkben nem volt még rend, az elhagyott lakásokba be lehetett költözni.

Monáth Lajos kiváló ember volt, maga a becsület, a rendesség, a segítőkészség. Mi Lajnak hívtuk. Ami jó egy emberről elmondható, azt róla el lehet mondani. Mindenki nagyon szerette, humora volt, az epepekben lelkesen részt vett, ő volt az egyik fogdmeg. Bródy Andris és ő voltak azok, akik kirugdosták Örkényt a Szovjetunióból, kirugdosták Zolnayt a birtokáról.

Sztálin halála után többé-kevésbé mindenki megvilágosodott, aki addig hitt a Szovjetunióban. Az utolsó Devecseri Gabi volt, aki hihetetlen naivitással ment el az Önkéntes határig,⁶⁹ borzalom. Egy ideig titkár volt az Írószövetségben,⁷⁰ és elég csúnya szerepet játszott a kizárásokban. Politikailag teljesen elvakult volt, de ugyanakkor magánemberként minden bajba jutott ismerősének igyekezett segíteni.

Vajna Jancsi korán kezdett politizálni, már fiatalkorában szocialista nézeteket vallott. A sorsa az újságírás felé vitte, már a háború előtt írt kritikákat a Népszavába, persze ezen csak szórakoztunk annak idején. 45 után meglehetősen bezsongott ő is. A koalíciós időkben a Kommunista Párt embere volt a Rádióban. '49-ben aztán kirúgták. A rádióból nem

⁶⁵ Schöpflin 1945–1950-ben volt a Magyar Rádió műsorigazgatója.

⁶⁶ Rényi Alfréd ösztöndíjas aspiránsként ment ki 1946. októberben a Szovjetunióba, és Moszkvában 1947. júniusban számelméleti értekezésével megszerezte a matematikai tudományok kandidátusa fokozatot.

⁶⁷ A cím utalás Jókai Mór regényére (1862).

⁶⁸ Mihályfi Ernő (1898–1972) újságíró, szerkesztő, politikus.

⁶⁹ Devecseri Gábor, *Önkéntes határőr* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1951).

⁷⁰ Devecseri 1949 és 1951 között volt a Magyar Írók Szövetségének főtítkára.

az utcára tették ki, hanem az MTI-be került. Az MTI-ben volt egy zöld kiadvány, úgynevezett bizalmas.⁷¹ Csak zárt körben olvashatták, nem volt szabad kihozni. Valóságos hírek, újságcikkek jelentek meg benne a nagyvilágból. Vanyek volt az, aki először értesült a Gulag-táborokról és a szovjetunióbeli dolgokról, és ő kezdte el a többieket is felrázni. Maga is lelkesen vett részt a forradalom előkészítésében. Kiváló újságíró és publicista lett. Valóban nagyon jól ismerte a világgazdaságot, az enyhülési időszakban a szombati összeveteleken nem maradhatott el az ő szemináriuma, amelyen ismertette a hivatalos sajtóval szemben a valóságos helyzetet a világban. Ezt mindig nagy érdeklődéssel várta a társaság, és követelte. Ő alapította, egy könyvatos gazdasági híradóból, a Világgazdaság című újságot.⁷² Persze, mindig volt fölötte egy elvtárs főszerkesztő, de ő csinálta ezt a zöld újságot, és az ő közreműködésével jött létre a Világgazdaság fiataljaiból a HVG is, amely a mai napig megvan. Minden héten volt egy publikációja, amelyben a gazdaság címén meg lehetett írni azt, hogy mi történik a világban valójában. És erre azért sokan felfigyeltek. Később Pulitzer-emlékdíjat is kapott.⁷³

Vanyek volt, aki felrázta Gabit, hogy most már ébredj fel, és vedd észre, mi van. Nos, amilyen hiszékeny volt Gabi egyébként is, azonnal teljes fordulatot vett, és lelkes ellenállóvá vált. Gabit behívták a pártközpontba,⁷⁴ erre a sztorira emlékszem, azt mondták neki az illetékesek, hogy azt halljuk, hogy az írók nyugtalanok. És kérdezték, hogy ki a legnyugtalanabb? Erre Gabi azt mondta: Én. És attól kezdve már nem volt a rendszer kegyeltje, mint ahogy Örkény se. A forradalom után sokáig nem is publikálhattak.

Az „Odüsszeusz szerelmei” Devecseri 50. születésnapján, 67-ben, róla szólt; róla ez volt az egyetlen epepe.⁷⁵ Gabi meg volt sértődve, határozottan, pedig nagyon jó darab volt. Gabi szerelmi élete egészen különleges história. Előadta nekem, de nem csak nekem, másnak is, hogy más a szerelem, és más a család. Klárral haláláig nagyon-nagyon jó barátok voltak, és szolidárisak egymással, Gabi a családjáért mindent megtett, de a szerelem, az más, adta elő. Van egy nagy szerelem, mindig van egy nagy szerelem, vannak kisebb szerelmek, vannak viszonyok, és vannak kalandok, ez mind belefér. Minden nőt le akart dönteni. Abszolút nem volt válogató, ez szinte ötletszerűen ment nála. Klári tudomásul vette ezeket a dolgokat. De tényleg nagyon szoros jóbarátok voltak, és Gabi a világon mindent megtett Kláriért.

Amikor Devecseri a társaságban fel akarta olvasni a legújabb versét, ezt valamilyen módon mindig megakadályoztuk, illetve elodáztuk. Cini volt a nagymester, mindig kitálalt valamit, hogy de előbb még ezt, meg azt meg kell beszélni, húztuk, halogattuk, Gabi már őrzöngött, és akkor megengedtük neki, hogy felolvassa.

⁷¹ Az úgynevezett MTI Bizalmas Tájékoztató (titkos és még titkosabb változatokban) a külföldi sajtóból közölt cikkeket fordításban. Más bizalmas sokszorosítványok is forgalomban voltak szűk körben.

⁷² A *Világgazdaság* 1969-ben indult, tulajdonosa a Magyar Kereskedelmi Kamara és a Konjunktúra- és Piackutató Intézet volt. Anyagát az MTI-n kívül a nagy nemzetközi hírügynökségek híreiből merítette. 1979-ben a Magyar Kereskedelmi Kamara lett a tulajdonos, és megjelölten csak „belső használatra” készült, de párhuzamosan megindult a nyilvános *Heti Világgazdaság* (HVG). A Magyar Gazdasági Kamara tulajdonából 1989-ben a Computerworld cég vette át, 1991-ben a lap önálló lett, neve is változott: *Napi Világgazdaság*, 1992-ben pedig *Napi Gazdaság*. Ennek a lapnak Vajna mindvégig munkatársa, 1991-ben főszerkesztő-helyettese, 1992-ben néhány hónapig szerkesztőbizottsági elnöke volt; betegsége miatt mondott le. Az 1990-es évek elején heti külpolitikai rovata volt a *Beszélőben* (második folyam).

⁷³ Vajna 1992. márciusban kapott Joseph Pulitzer Emlékdíjat.

⁷⁴ Egy hasonló történetet ír le 1955 őszéről Karinthy Ferenc (szereplői: ő maga, Vészi Endre és Kuczka Péter, az Írószövetség akkori titkárai, akiket Rákosi behívatott és elbeszélgetett velük); narrative és a légkört illetően bizonyára hitelesen: „Papageno és Monostatos”, kötetben: *Marich Géza utolsó kalandja* (1978).

⁷⁵ A cím Devecseri 1964-ben megjelent verses drámájára utal.

Az „Odüsszeusz szerelmei”-ben Odüsszeusz kalandjait jelenítettük meg. Klári volt Pénélopé, természetesen. Szerepelt benne Kirké is, és az volt a fő poén, hogy amikor valamilyen veszélyes helyzet adódik, Gabi előránt egy kéziratot, és erre mindenki abban a pillanatban elalszik. Még a szörnyek is megállnak. Buba, Rényi Alfréd kétszeres Kossuthdíjas akadémikus alakította Kerberoszt. Szilágyi bekonferálta, mert Szilágyi volt a konferanrszié mindig, és Buba bejött négykézláb, ugatva, de amikor Gabi elővette a kéziratot, ő is elaludt.

Anhalt István zeneszerző is lazán kapcsolódott a társasághoz, eredetileg Huszár Klári barátja volt. Szintén zsidó származású, szerzetes ruhában vészelte át a vészidőket. Talán még megvan, Kanadában él.⁷⁶ Még itthon, nagyon szépek voltak a Weöres verseire írt dalai, később Kanadában áttért az elektronikus zenére. Nagyon megbecsült zeneszerző, Szilágyi Jancsival még a legutóbbi időkben is leveleztek.

Az egyik előadásunk címe „Viszki” volt, ez Szilágyiról szólt, de nem is mondom el részletesen, mert túlságosan gonosz. Szilágyi szerelmes benne, és bravúrokat akar csinálni, imponálni akar a szerelmének. Ellop a közértben egy üveg whiskyt, és elkapják. Klári volt a pénztáros, aki leleplezi. Ez nagyon kínos ügy volt, Vanyek vakarta ki valahogy.

Szilágyiról szólt a „Ford-öszöndíj” is, amikor 1987-ben megkapta a Ford-öszöndíjat. Az is jó darab volt. Dr. Dobrovits Aladárné dr. Dömötör Tekla fekete esernyővel jött be – mindig ő alakította a trippert. Marcsi is szerepelt a darabban. Szilágyival együtt megy Amerikába, nyakában a kötése, mert Marcsi a társaságba mindig harisnyát hozott magával stoppolni, és mindig kötött valamit, és Tekla ebben az öszöndíj-darabban is úgy ábrázolta Marcsit, hogy a nyakában van valami zsákban a kötése, és valami feketét köt. Na igen, a lényeg az volt, hogy Szilágyi félreértette a helyzetet, mert nem volt szó semmiféle öszöndíjról, kutatásról, hanem bevágták a Ford-gyárba, ahol a csavarokat kellett igazgatnia. Ez volt a lényege a darabnak.

Karinthy Gabi 60. születésnapjára 1974-ben a társaság is meg volt hívva Benedek István⁷⁷ Vércse utcai villájába. Ott volt mindenki. Benedek mondta neki, hogy kínálja a vendégeket, és Gabi kicsit gyerekes-félszegen, de működött. Mindenkit megismert, mindkivel beszélgetett, felszolgált.

Ez a társaság, ez megvolt sokáig.⁷⁸ Amikor Devecseri Gabi már kórházban volt, akkor csatlakoztak a társasághoz, de talán már egy kicsit előbb, Lackó Miklós és Zsuzsa,⁷⁹ meg Litván György és a felesége, Éva.⁸⁰ Persze, Szerb Klári is sokszor ott volt a kórházban Devecseri körül. A társasághoz csak lazán kapcsolódott: mindenkit ismert, és mindenki ismerte őt. Én jártam Klárhoz, elég jóban voltunk, én Klárit szerettem. Gabi halálos ágyánál mindig összegyűlt a társaság. Hubay Miklós azt írta, hogy olyan, mint egy Watteau-kép.⁸¹ Ott ülünk mind, a Devecseri Társaság.

⁷⁶ 2012. február 24-én hunyt el Torontóban.

⁷⁷ Benedek István (1915–1996) orvos, író. Karinthy Gábor élete utolsó évtizedeiben az ő házában élt.

⁷⁸ Az 1960-as évek elején Devecseri hívására többször megfordult a társaságban, fenn a hegyen, vasárnap délutánonként, Schultheisz Emil (1923–2014) orvos, orvostörténész, valamivel később a Kútvölgyi úti Központi Állami Kórház igazgatója, majd egészségügyi miniszter, aki életinterjújában kedves szavakkal emlékezik meg a társaság tagjairól, Devecseriről (görög órákat vett tőle), Örkényről, SzJGy-ről, Karinthy Ciniről. Lásd Herczka Ferenc & Szabó László, *Apáink jönnek velünk szembe...: Schultheisz Emil* (Budapest: Semmelweis Kiadó és Multimédia Stúdió, 2006), 28. (Komáromi Csaba szíves közlése.)

⁷⁹ Lackó Miklós (1921–2010) történetíró és felesége, Lackó (szül. Fonó) Zsuzsa (1925–2015) tanár.

⁸⁰ Litváné Gál Éva (1929) történész.

⁸¹ Hubay Miklós (1918–2011) írja a Devecseri kórházi ágya körül összegyűlt társaságról: „(...) azt a vidám pásztori ünnepet, amelynek központja Devecseri volt, én régen is csak úgy néztem, mint egy szép képet. (...) Olyan volt ez a kép, mintha Watteau festette volna: Inulás Cythéra szigete felé... Kosztolányit idézték a párok. S valahonnan Mozart zenéje szólt. A bokrokban priapuszok

Amíg a társaságnak valamilyen morzsája még létezett, mi kéthetente összejöttünk. Az eredetiből már szinte senki nem maradt. Van Litván Györgyné, Szűcs Jenőné, a történész özvegye, akit Petinek hívunk,⁸² Szilágyi és én. Amíg valamelyest tudott járni, addig úgy volt, hogy Litván Karcsi, vagy az én fiam, Bródy Misi elhozta Jancsit kocsin, és fölsegítette ide hozzám. Egy ideig ide jártunk, de amióta ilyen öreg vagyok, átadtam Szűcs Petinek ezt a szerepet, ő fiatalabb.

álltak. Szobrok vagy igaziak? Azt se tudtam.”; S még egyszer: „a kis Watteau-csoport”. Hubay Miklós, „Az eposz eleje és vége: Keresztényerények” (1971), in: uő, *Aranykor* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1972).

⁸² Szűcs Jenőné Asbóth Erzsébet (Peti) (1936) computeres könyvtári adatbázis-fejlesztő (OSzK), 1973-tól a Bibliográfiai Osztály vezetője, 1982-től nyugdíjazásáig a Fejlesztési Osztály vezetője volt.